

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LXVIII.

Fasc. 20.

SCHIFFNER IMOLA

Államok szövetségei a nemzetközi jogban

SZEGED
2006

Edit

Comissio Scientiae Studiorum Facultatis Scientiarum Politicarum et
Juridicarum Universitatis Szegediensis

ATTILA BADÓ, ELEMÉR BALOGH, LÁSZLÓ BLUTMAN, PÁL BOBVOS,
LÁSZLÓ BODNÁR, ERVIN CSÉKA, JÓZSEF HAJDÚ, MÁRIA HOMOKI-
NAGY, ÉVA JAKAB, JENŐ KALTENBACH, TAMÁS KATONA, JÁNOS
MARTONYI, IMRE MOLNÁR, FERENC NAGY, PÉTER PACZOLAY,
BÉLA POKOL, JÓZSEF RUSZOLY, IMRE SZABÓ,
LÁSZLÓ TRÓCSÁNYI

Redigit
KÁROLY TÓTH

Nota
Acta Jur. et Pol. Szeged

Kiadja

a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos bizottsága

BADÓ ATTILA, BALOGH ELEMÉR, BLUTMAN LÁSZLÓ, BOBVOS PÁL,
BODNÁR LÁSZLÓ, CSÉKA ERVIN, HAJDÚ JÓZSEF, HOMOKI-NAGY
MÁRIA, JAKAB ÉVA, KALTENBACH JENŐ, KATONA TAMÁS,
MARTONYI JÁNOS, MOLNÁR IMRE, NAGY FERENC, PACZOLAY
PÉTER, POKOL BÉLA, RUSZOLY JÓZSEF, SZABÓ IMRE,
TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

Szerkeszti
TÓTH KÁROLY

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

ISSN 0324–6523 Acta Univ.
ISSN 0563–0606 Acta Jur.

Bevezetés

A nemzetközi jog egyik alapvető funkciójának tekinthető, hogy segítse az államokat külpolitikai kapcsolataik megteremtésében, úgy hogy a megteremtett államközi érintkezés az állam érdekeinek szolgálata mellett összhangban legyen a nemzetközi rend alapvető elveivel.¹

Az államoknak alapvető joga van a más államokkal való kapcsolat megteremtésére, azonban ez az ún. nemzetközi érintkezéshez való jog nem tekinthető feltétlennek illetve korlátok nélkülinek.²

Egyrészt egyik állam sem kötelezhető feltétlen érintkezésre, főleg ha a létrehozott nemzetközi kapcsolat esetleg hátrányokkal jár. A kialakítandó nemzetközi érintkezés elsősorban azonban az állam belső politikájának döntése.

Ami döntéseinek meghozatalában befolyásolhatja az államokat az, hogy

- a nemzetközi jog védelmét nem élvezheti az az állam, mely teljesen elszigeteli magát a nemzetközi közösség többi tagjától;³
- az ellenségeskedés megteremtésének veszélye áll fenn abban az esetben, ha egy állam egy másik, ellenérdekű állam nemzetközi „elzárására” törekszik.⁴

Az államok közötti kapcsolatok legtipikusabb formáiként ezek alapján a szövetségeket tekinthetjük, melyek békés úton, a nemzetközi viszonyokra tekintettel igyekeztek megteremteni az államok külkapcsolatait.

Már az ókorban is találhatunk példát kezdetleges szövetezésekre, melyek nemzetközi jogi értelemben nem tekinthetők valódi értelemben vett államkapcsolatoknak,⁵ hiszen az ún. amphyctionak⁶ szövetsége a hellén városállamok

¹ *Pacta sunt servanda* követelményével illetve a *clausula rebus sic stantibus* esetkörével, mely speciális alkalmazást nyerhet az állami érdekek szerint alakuló nemzetközi szövetségi szerződések esetén.

² Az államiság négy ismérve (az 1933-as Montevideói Egyezmény óta) az állandó terület, meghatározott népesség, kormány és képesség más jogalanyokkal történő kapcsolatba lépésre.

³ Montevideói Egyezmény alapján.

⁴ DR. TASSY PÁL: *Az európai nemzetközi jog vezérfonala*. Kecskemét 1887, 33. p.

⁵ A szövetség tagjai közti viszonyt tekinthetjük nemzetközi jogi jellegűnek, azonban az idegenekkel pl. barbárokkal szembeni igényeik kapcsán nem beszélhetünk egyenlő jogú kapcsolat-ról, hiszen ellenségüknek tekintették őket.

⁶ Eredete az Amphytiontól, Deucalion és Pyrrha fiától származtatható, Görögországban több ilyen is létezett, de többségükről nem rendelkezünk történelmi adatokkal; a legnevezetesebb a delphi szövetség volt, mely Görögország legtöbb államát egyesítette keretei közt. E szövetségbe 12 görög állam küldött két-két követet, akik ünnepélyes keretek közt ültek össze a felmerült viták rendezése céljából. Ha a vétkesnek talált nép a kiszabott pénzbírságot bizonyos időn belül nem fizette meg, a kétszeresét szabták ki és ha ezt sem fizette meg, a szövetség fegyverrel

közötti kapcsolatteremtés formájaként jött létre, mint vallási szövetség. A poliszok közötti kapcsolat másik formája a *szümmachia* volt, amely együttes háborúzást és ezáltal politikai-katonai szövetséget jelentett általában Spárta vagy Athén irányításával.⁷

A rómaiak esetében sem beszélhetünk igazi államközi szövetségi kapcsolatokról, hiszen a Római Birodalom célja nem a nemzetek közötti nemzetközi jogi kapcsolatok megteremtése, hanem birodalmának, illetve korlátlan uralmának további erősítése volt. Az ún. szövetségeseikkel sem a nemzetközi érintkezés szabályai, illetve jog szerint léptek kapcsolatba, hanem ún. római magánjog, tehát belső jog szabályai szerint.

A szövetségeket a rómaiaknál a *fetialis*⁸-ok (*jus fetiale*⁹) kötötték a *pater patratus*¹⁰ közbenjöttével. *Menipposz*, *Antiokhosz király* római követe a szövetségi szerződéseknek három fajtáját említi:

Az *első eset* az, amikor a háborúban győztes határozza meg a szövetség megkötésének feltételeit, a legyőzöttől megkövetelve a szövetségkötés „árát”. A *második* eset az, mikor az egyenlő hadviselő felek méltányos szövetségi szerződéssel béke és barátság fenntartásában egyeznek meg a szerződő népek közt. A *harmadik* szövetségfajtánál azok a felek, akik soha nem viseltek egymással szemben háborút, lépnek egymással szövetségre *szövetségi-barátsági szerződést* kötve.¹¹

A nemzetközi jog által szabályozott szövetségi kapcsolatok kialakulására csak a 17–18. században került sor, amikor is a szuverenitással rendelkező államok érdekeik érvényesítése során más államok igényeivel találták szemben magukat.¹²

A nemzetközi politikai elméletek átfogó és kategorizáló írásai azonban figyelembe veszik azokat a szövetségi típusokat is, melyek a hatalmi dinasztiák megszűnésével a nemzetállamok korában jellemezték a nemzetközi politikai kapcsolatokat.

kényszerítette engedelmességre, pl. phociai háború mutatja, ehhez a szövetséghez később már harminc állam tartozott. APÁTHY ISTVÁN: *A tételes európai nemzetközi jog*. Franklin-Társulat, Bp., 1888, 5. p.

⁷ KISS HENRIETTA: *Európa-tervek, 1300–1945*. www.valosagonline.hu

⁸ Azon papi testület tagjai, amely Rómának a nemzetközi ügyeit, szerződéseit intézte, feladata volt ezen kívül a háború elhatározása vagy mellőzése, a hadüzenet, békekötés kérdése illetve az említett szövetségkötés

⁹ Később a *jus fetiale* nemzetközi törvénykönyvvé fejlődött, mely a háború és béke kérdéseinek szabályozása mellett a szövetségek intézésére vonatkozóan tartalmazott rendelkezéseket

¹⁰ A nemzetközi kérdésekben eljáró, rendszerint négytagú fetialis-bizottság feje és szószólója.

¹¹ HUGO GROTIUS: *A háború és a béke jogáról*. Pallas Stúdió, Budapest, 1999, 393. p.

¹² A Habsburg Monarchia és Poroszország a németországi vezető szerepért és egyes területek birtoklásáért vetélkedett, Németalföld területén a Hollandia feletti befolyásért versengtek a nagyhatalmak, Ausztria és Franciaország együttesen Angliát és Poroszországot szeretne volna onnan kiszorítani.

Az államok kapcsolatainak változó korszakait illetve az államok sokoldalú nemzetközi érdekeltségeit figyelembe véve a mai nemzetközi jog a szövetségek következő típusait különbözteti meg.

A szövetségek típusai a nemzetközi jogban

A nemzetközi jog kategorizálása abból a meghatározásból indul ki, miszerint a szövetségi szerződések két vagy több állam olyan kölcsönös megállapodásai, melyek közös védelemre vagy támadásra, vagy mindkettőre vonatkoznak. Ezek a szerződések¹³ lehetnek általános vagy különös jellegűek.

Általános szövetségi szerződésről beszélünk abban az esetben, ha a részes államok életének mind politikai, mind gazdasági vonatkozásaira teljes egészében kiterjednek a szövetségi szerződés szabályai. Ez azonban nagyon ritkán fordult elő, mivel ez az államok érdekeinek olyan azonosságát tételezi fel, amely vagy nem valósulhat meg illetve csak rövid ideig.

A *különös szövetségi szerződések* tekinthetők a legtöbb esetben előforduló szövetségi kategóriának. Ezekben a szerződésekben az államok érdekei egy bizonyos kérdésben való együttműködés megvalósítására terjednek ki.¹⁴

A szövetségi szerződések általában a következő elemeket tartalmazzák:

- a *casus foederis*t tehát annak az esetnek a megjelölését, melynek bekövetkezésével a szerződéses kötelezettség teljesítendő
- a célt, melynek megvalósítására a szövetség létrejött
- az együttműködés formáját, módját
- azt az időmeghatározást, melyre a szövetségi szerződés létrejött¹⁵

A két vagy több állam közötti, közös politikai célok illetve politikai eszközök alkalmazására irányuló szövetségek csoportosíthatók aszerint, hogy az államok közötti kapcsolatokat *ideiglenes* jelleggel illetve egyes esetre tekintettel (*egyszerű szövetségek*) szabályozzák vagy állandó érdekeknek és *tartós* intézmények megvalósítására szolgáló (*államszövetségek*) szövetségi szerződések-e.

Dolgozatomban azokra az *egyszerű szövetségnek* nevezhető politikai szerződésekre keresek rendszertani magyarázatot, melyek a hatalmi egyensúly politikájának évszázadaiban egyértelműen jellemezték a nemzetközi viszonyokat, háború és béke esetén is fennállhattak.

A szövetségeselek azzal a szándékkal kötnek ilyen jellegű szerződést, hogy olyan politikát fognak követni a jövőben, mely a szövetség közös érdekeivel összeegyeztethető, illetve megfelel szövetségi jogaiknak és kötelezettségeiknek.

¹³ Korábbi nemzetközi jogi írárok, így Tassy Pál Európai nemzetközi joga illetve Apáthy István Tételes Európai nemzetközi joga a szövetségi szerződéseket a társasági szerződések eseteként említi.

¹⁴ CSARADA JÁNOS: *A tételes nemzetközi jog rendszere*. Budapest, 1901, 438. p.

¹⁵ IRK ALBERT: *Nemzetközi jog*. Franklin Társulat, Budapest, 1918, 80. p.

Az együttműködés tartalma szerinti kategóriák a nemzetközi jog tudománya szerint:

- Vallási szövetségek,
- Béke esetére kötött szövetségek,
- Hadi szövetségek.

Vallási szövetségek hagyományosan az ókorban alakultak ki, mikor is a görög poliszok speciális együttműködését jelentették (amphyctionok szövetsége).

A *béke esetére kötött szövetségek* rendszerint meghatározott politikai célokra, vagy közös politikára vonatkoztak és több esetben előfordult, hogy szabályozó jellegű intézkedéseket is tartalmazott a vonatkozó szövetségi szerződés. Ezeket tekinthetjük a modern értelemben vett *együttműködési szerződéseknek*.¹⁶

A *háború esetére kötött szövetségek* véd-, vagy dacsövetségek (támadást magában foglaló) formájában léteztek. Bevallottan a háború esetére kötött szerződések tipikusan csak a védelmi tartalmat jelentették, esetleg a szerződéshez kapcsolt titkos záradék rendelkezett a támadás lehetőségéről. Előfordult, hogy a megkötött szövetség mindkét együttműködési elemet magában foglalta.

A háború esetére rendelkezéseket tartalmazó szövetségek fajtáiként kell megemlítenünk:

- Véd (kölcsonös segítségnyújtási szerződések),
- Háborús szövetség pl. antant szerződések,
- Meg nem támadási szerződés alapján fennálló szövetség,
- Fegyveres semlegesség.

A *védsvövetség*¹⁷ csak a jogtalan megtámadás elleni védelemre vonatkoztak, tehát ha a veszélybe került állam maga idézte elő a fegyveres támadást a szövetséges segítségére joggal nem számíthat. Az ilyen jellegű szövetség célja a fennálló jogok illetve államterület ellenség általi megtámadása elleni közös erőfeszí-

¹⁶ Korábban ilyeneket kötöttek az európai szocialista országok egymással, melyek bár tartalmaztak katonai segítségnyújtási kötelezettséget támadás esetére, főként gazdasági és kulturális téren való együttműködést jelentettek pl. 1949-es magyar–csehszlovák barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés, 1967-es Barátsági, Együttműködési és Kölcsönös segítségnyújtási Szerződés a Magyar Népköztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság között. Ma általában szomszédos államok (Magyarország együttműködési és jószomszédsági szerződéseai pl. 1992-ben Szlovéniával, 1995-ben Szlovákiával) kötik egymással, abból a célból, hogy államaik mind politikai, mind gazdasági és kulturális célból együttműködjenek. Az egyértelmű baráti politika vállalása ezért nyilvánvalóan magában foglalja egy semlegességi, sőt akár egy kölcsönös segítségnyújtási szövetség elemeit is.

¹⁷ A védsvövetség speciális esetei: az egymással semleges viszonyban álló államok által kötött szövetség, melyben a felek arra vállalnak kötelezettséget, hogy akár fegyveresen is fenntartják semlegességüket, illetve a védsvövetség egyik különösen súlyos kötelezettséget jelentő fajtája az ún. *védkezesség*, melyben a védelmet vállaló állam arra vállal kötelezettséget, hogy minden körülmények közt, minden ellenséggel szemben megvédi a szövetségi szerződéssel jogosított államot. DR. TASSY PÁL: i. m. 90. p.

tés lehetett.¹⁸ A későbbi kölcsönös segítségnyújtási megállapodások szintén egy harmadik állam támadása esetére jelentettek szövetségi segítséget, közös katonai fellépés vállalásával.

Ezzel ellentétben a *dacszövetség*, mint háborús szövetség¹⁹ a közös fegyveres fellépés megtételére ad jogi alapot, azzal, hogy minden esetben jogos háborút tételez fel. A felek a harci cselekmények végrehajtása során együttesen járnak el, egyikük sem köthet békét vagy fegyverszünetet kizárólag saját maga számára.

Összességében mindkét típusról elmondható, hogy csak a szövetségi szerződésben megjelölt célra vonatkoztatható illetve a szövetséges fél csak annyiban kötelezhető a szerződésben foglaltakra, amennyiben saját államának alapvető fontosságú érdekei nem kerülnek veszélybe

Szintén katonai jellegű szövetségi szerződési típus a *meg nem támadási szerződés*, hiszen ahogy az egyik leghíresebb meg nem támadási szerződés is rendelkezik „a két szerződő fél egyike sem fog részt venni semmiféle olyan hatalmi csoportosulásban, amely közvetlenül vagy közvetve a másik fél ellen irányul.”²⁰ Tehát ez a szövetségfajta kötelezettségvállalást jelent arra vonatkozóan, hogy a felek nem támadják meg egymást, illetve tartózkodnak az ellentétes szövetségi blokkban való részvételtől. Ez gyakorlatilag egyidejűleg semlegességi szerződésnek is tekinthető. A valódi értelemben vett *semlegesség*, azonban kevesebbet jelent az előző szövetségi formánál. A felek csak arra vállalnak kötelezettséget, hogy abban az esetben, ha a másik fél háborús konfliktusba kerül más államokkal, akkor a kötelezettséget vállaló állam nem vesz részt ebben a háborúban, illetve nem támadja meg egy szövetségi koalíció belül sem.²¹

A szövetségekötések okai, célkitűzései

Az államok szövetségek kötésével, nemzeti illetve nemzetközi érdekeltségeik érvényesítésére törekedtek. Így az állam érdekeinek figyelembe vételével kialakított külpolitikai stratégiát nemzetközi és belpolitikai szempontok is befolyásolták. Ide sorolhatjuk a nemzetközi gazdasági megfontolásokat, más állam erőviszonyait illetve egyes államhatalmak legitimációs-szükségletét is.

Általánosságban elmondható azonban, hogy az államok a szuverenitásuk és a biztonságuk megteremtése és fenntartása érdekében folyamodtak nemzetközi szövetségek kötéséhez.

¹⁸ Egyes helyeken megemlítik ennek a szerződési típusnak azon jellegzetességét is, hogy a vállalt védelemért cserébe a megvédett állam a külügyek vitelének jogát részben a kötelezettséget vállaló állam akaratának illetve érdekeinek veti alá.

¹⁹ Tengelyhatalmak; szövetségül alapja az 1936-os német-japán megállapodás a közös harcra a Kommunista Internacionálé ellen, melyhez 1937-ben Olaszország is csatlakozott.

²⁰ 1939-es meg nem támadási szerződés Németország és Szovjetunió között. NAGY KÁROLY: *Nemzetközi jog*. Püski Kiadó, Budapest, 1999, 349. p.

²¹ Uo.

A *szuverenitás* külpolitikai értelemben vett fenntartása egyet jelentett azzal a törekvéssel, hogy az államok megőrizték függetlenségüket más államok vonatkozásában, épp ezért érdekes momentumnak tekinthető, ha szuverenitást, mint a szövetségeket befolyásoló szempontot említjük. Azzal együtt azonban, hogy a szuverenitás nyilvánvalóan korlátozottá válik egy esetleges segítségnyújtási, vagy akár semlegességet vállaló szövetségi szerződés során, sok esetben csak a más államokkal kialakított koalíció tudta garantálni a szuverenitás saját államisághoz szükséges mértékét. Épp ezért a szuverenitáson kívül, ezt a szempontot kiegészítően az állami *biztonság* érdekeit kell megemlítenünk, mivel a politikai biztonság ebben a vonatkozásban az állam azon képességét jelenti, miszerint szövetségi kapcsolatok létrehozásával illetve külpolitikai akciók kivitelezésével az állam korlátozhatja, függő jogi helyzetbe hozhatja, illetve esetlegesen megsemmisítheti érdekeinek érvényesítését akadályozó, illetve arra veszélyes államokat.

Az államok biztonságra törekedve nemzetközi szövetségek kötésével akadályozhatják meg például a szomszéd államok túlzott megerősödését, illetve egyes hatalmak hegemoniatörekvéseinek kibontakozását. Azonban ha a megelőzés nem elégséges eszköze a biztonság megteremtésének, a függőségbe vonás is gyakorta használt megoldásként szerepel.²²

A *területi kérdések* szintén szerepet játszhatnak a külpolitikai stratégiák megtervezésekor.

A területi igények kielégítése folyamatos mozgásban tartotta a nemzetközi rendszer szereplőit. A dinasztikus legitimitás 18. századi időszakában az örökösödési háborúk jelentették a területi kérdések rendezését, melyeket a nagyhatalmak szövetségei vívtak egymással, a nemzetállamok létrejöttével pedig a nemzetállamok érdekeinek érvényesítése, a haszonelvű területszerzés lépett ezek helyére.²³

A biztonság megteremtése azonban a második világháború után más kérdéseket is felvetett, új rendszerbe helyezve az említett szempontokat. Alapvetően új elemként jelent meg az *interkontinentális biztonság* esete illetve a *kollektív biztonság* kategóriája, amely már új garanciákkal rendelkezett.

A hagyományosan a *raison d'état* politikájaként említett nemzetközi érdekérvényesítés tehát a fent említett szempontok érvényesítése mellett hosszú történelmi múltra tekinthet vissza. A Richelieu²⁴ által meghirdetett politika az állam érdekeinek maximalizálására törekedett azonban ez sokszor más államok függetlenségének a veszélyeztetését eredményezte. A nemzetközi politika ezeket az államközi szituációkat az erőviszonyok függvényében kategorizálta.

²² Franciaország gyakran élt a függőségbe vonás eszközével. Az 1792-ben megindult és egészen 1815-ig eltartó háború során olyan országokkal vette körül magát, melyek politikailag függő viszonyba kerültek a francia hatalommal, illetve a német és olasz területek vonatkozásában a teljes bekebelezés eszköztől sem riadt vissza. DIÓSZEGI ISTVÁN: *A hatalmi politika másfél évszázada*. História Könyvtár, Budapest, 1994, 437. p.

²³ Uo. 438. p.

²⁴ Francia bíboros (1585–1642), a *raison d'état* néven említett politika kiváló stratégája.

Erőviszonyok kérdése

Az államoknak a nemzetközi rendszerben betöltött pozíciója illetve a más államokhoz viszonyított ereje vagy gyengesége azokhoz a szempontokhoz tartozik, melyek befolyásolhatják az állam szövetségkötési stratégiáit.

Ebből kifolyólag a nemzetközi rend változásai illetve az erőviszonyok megváltozása mindenképpen olyan okoknak minősülnek, melyek függvényében az államok szövetségi elképzelései és partnerei is változhatnak.

A történelmi korok azon eseményei, melyek befolyásolhatták egyes államok külpolitikai helyzetét, illetve a nemzetközi rend változásait eredményezték, lehetőséget adnak az általunk meghatározni kívánt törvényszerűségek vizsgálatára.

Összességében elmondható a sorsfordító nemzetközi politikai történetésekről, hogy mind a nemzetközi politikai tanulmányok által igazolt ciklikusságnak, mind az államok erőviszonyai tipikus eseteinek is bizonyítéku szolgálnak.

Azonban azt is meg kell említenünk, hogy egy-egy történelmi szituációban az államok más-más szempontból értékelhetők. A nemzetközi rend változásai más és más kihívások elé állították az országokat, akik a rendelkezésükre álló külpolitikai módszerekkel törekedtek ezt megváltoztatni, illetve befolyásolni. Ezeknek a helyzeteknek az értékelése, az igénybe vett nemzetközi eszközök megítélése adott esetben egy állam szempontjából vizsgálható, azonban ez nem jelenti azt, hogy összességében nem vonhatunk le az ilyen szituációkból következtetéseket a rendszer egészére vonatkozóan.

Ez a megállapítás szintén összefügg az erő-gyengeség viszonyrendszer kérdéseivel, hiszen egy olyan nemzetközi szituációban, ahol valamely állam hegemóniára való törekvéseiről beszélhetünk ez a másik állam viszonylatában a szövetségi stratégiák más módszereinek igénybevételét eredményezheti, annak okán, hogy az erősebb pozícióban levő állammal szemben a gyengeség helyzetének javítására törekedjen. Ezt akár egy szövetség kötésével is megteheti, amely a hegemóniára törekvő állam és az az ellen fellépő államok viszonylatában releváns. Ezzel egy időben a hegemóniára törekvő államhoz képest gyenge pozícióban álló állam más megítélés alá esik azoknak az államoknak a viszonylatában, melyek szintén a kontinentális egyeduradalom ellen küzdenek. Véleményem szerint az egymással szembeni pozícióikat sokkal inkább a hatalmi egyenlőség és a külpolitikai lehetőségek kiegyensúlyozottsága jellemzi.

Álláspontom szerint az egyes történelmi szituációkban betöltött pozíciók tekintetében az államok helyzete az abszolút erő pozíciójától kezdve az abszolút gyengeség esetéig bárhogy alakulhat.

A nemzetközi politikai elméletek szerint egy hierarchikus rendnek megfelelően az államok a *hegemóniától*, vagy arra való törekvéstől (abszolút erő), a relatív erőpozíciótól az ún. *hegemonikus vezető* szerepén keresztül, egy köztes

állapoton az ún. *egyensúlyi helyzeten* át, eljuthatnak az államok viszonylatában relatív gyenge helyzetig, mely a *semlegesség* vállalását jelenti, illetve abszolút gyenge pozícióba is kerülhetnek, mely a nemzetközi *izoláltság* következménye.

Az államok a nemzetközi rendszer változásainak függvényében kerülnek eltérő pozíciókba, tehát így például amíg Franciaország a napóleoni háborúk időszakában a hegemoniára törekvő állam helyzetében állt, addig a bécsi kongresszust követően az abszolút gyengeség pozíciójába, elszigeteltségbe került. Ugyanezt a történelmi korszakot megvizsgálva a német kisállami szétaprózottság az izoláltságot jelentette a német fejedelmek számára, egyszerű ütközőállamként, majd a XIX. századi francia elszigeteltség idején épp a bismarcki Németország került domináns pozícióba az európai viszonylatokban. A hatalmi egyensúlyra törekvők tábora azonban változatlan maradt.²⁵

Tehát a viszonylagosság a nemzetközi kapcsolatok tekintetében egyértelmű a másik törvényszerűség pedig a rendszer ciklikusságával magyarázható. A nemzetközi rendszerek alakulásainak dinamizmusát ugyanis pont az a váltakozás adja, melynek megfelelően mindig vannak hegemoniára törekvők, akik a rendszer status quo-ját kívánják megváltoztatni, és így törvényszerű, hogy ennek következtében egyes államok az elszigeteltség illetve a hatalmi egyensúlyra törekvés helyzetébe kerülnek.

Ezek a kérdések véleményem szerint egyértelmű összefüggésben állnak az államok szövetségekötéseivel. Egy állam ugyanis előnyös szövetségek kötésével, megfelelő külpolitikai stratégia folytatásával befolyásolhatja a nemzetközi rendszerben betöltött helyzetét. Határozottan állítható az is, hogy az állam által választott szövetségi fajta is a nemzetközi rendszerben betöltött helyzetéhez illetve a szükségleteihez igazodó.

A következő fejezetekben azokat a rendszerelméleti írásokat szeretném ismertetni, melyek az államok viszonyrendszerének hierarchiáját mutatják be.

Hegemonia-elméletek – az abszolút erő pozíciója

A hegemonia-elméletek tanulmányozásakor azokat a ciklus-elméleteket kell külön kiemelni, melyek azt a folyamatot mutatják be, melynek során egy nemzetközi rendszer a hegemonia lehetőségével találja szemben magát.

Ezzel összefüggésben *Gilpin* kijelenti, hogy a nemzetközi rendszer változása a következő módon következhet be:

- Egy nemzetközi rendszer addig stabil, amíg egyetlen állam számára sem előnyös annak megváltoztatása;
- Egy állam akkor kíséri meg ezt megváltoztatni, mikor a várható előnyök nagyobbak, mint a konfliktussal járó költségek;

²⁵ Nagy-Britannia, Spanyolország, Ausztria, Olaszország mind a két esetben a hatalmi egyensúly elvének képviselőiként jelentek meg.

– A változás alapvető módja pedig a legtöbb esetben a háború (hegemonikus).²⁶

Így tehát véleménye szerint a hegemoniára törekvés egyet jelent a nemzetközi rendszer megváltoztatásának igényével, mely leggyakrabban háborúk formájában nyilvánult meg.

Gilpin szerint a hegemoniára törekvő háborúkban a fennálló rend domináns képviselői vesznek részt a felemelkedő vagy kihívó hatalmakkal szemben.²⁷ A konfliktus totálissá válik, és ez magával hozza azt, hogy ennek a háborúnak idővel valamennyi fontosabb nagyhatalom részesévé válik, hiszen a kialakult külpolitikai szituáció valamennyi állam számára szükségessé teszi helyzetének biztosítását, illetve szuverenitásának védelmét²⁸ (Napóleon ellen fellépő európai koalíciók).

Az ilyen hegemoniaháborúkat követően a győztes nagyhatalmak megállapodnak az új nemzetközi rend alapvető szabályaiban, illetve arról rendelkeznek, hogy ki vezesse majd a központi hatalomként megjeleníthető egységet. A meg egyezésre általában egy nagyobb nemzetközi szerződés formájában kerül sor.²⁹

Ilyen hegemonikus állapotokkal illetve törekvésekkel jellemezhető a XVII. század Európája, ahol a domináns hatalommal, Spanyolországgal szemben Franciaország, mint hegemoniára törekvő állam állt szemben Richelieu „vezetésével”. Ebben az esetben Franciaország a rendszer megváltoztatására törekedett hatalmi érdekeinek érvényesítése végett. A két hatalom közti összecsapás eredményeképp kitört harmincéves háború a vallási köntösbe bujtatott politikai szövetségek harcát hozta, melynek eredményeképp Franciaország erősített pozícióin, de az abszolút erő, helyzetét, a hegemoniát nem érte el. Véleményem szerint legközelebb Franciaország a napóleoni háborúk időszakában állt a hegemoniához, amely egyet jelentett volna azzal az erőpozícióval, hogy a nemzetközi rendszert saját elképzelései szerint alakítja ki, illetve azokat az államokat elszigeteli, melyek esetleg veszélyt jelentenek pozícióira.

Egy ilyen helyzet kialakulása törvényszerűen nemzetközi közösség azon törekvését erősíti, hogy szövetségi blokkok kialakításával ellent álljon a hegemoniára törekvő állam esetleg szuverenitását, illetve biztonságát fenyegető ak-

²⁶ GILPIN, R.: *War and Change in World Politics*. Cambridge University Press, Cambridge, 10–11. p.

²⁷ ROBERT GILPIN: *Hegemonic War and International Change*. In Betts, Richard K. *Conflict after Cold War*. Allyn and Bacon, Boston, 1994.

²⁸ Megelőző háborúk indítása ebben az időszakban azzal a céllal elképzelhető, hogy a folyamat végső kimenetelét megelőzően a helyzetből származó külpolitikai előnyök kiaknázásra kerüljenek. KISS J. LÁSZLÓ: *Globalizálódás és külpolitika*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003, 163. p.

²⁹ Vesztfáliei békeszerződés szerint a béke szavatolójának Franciaország és Svédország tekinthető, melyek ezáltal nagyhatalmi pozícióba is kerültek; a bécsi kongresszus is hasonló rendelkezéseket tartalmazott a nagyhatalmak tekintetében mikor *Concert of Europe* elnevezéssel megteremtí a nagyhatalmak egyetértésének elvét, míg a Nemzetek Szövetségének Egyezségokmánya a létrehozott Tanács tagjaiként jelöli meg a nagyhatalmakat.

cióinak. Ha megvizsgáljuk azokat a szövetségi típusokat, melyek az államok rendelkezésére állnak egy-egy ilyen szituációban, azt kell mondanunk, hogy a szövetségi szerződések közül az alkalmazható a leghatékonyabban, mely útját tudja állni a hegemon hatalom törekvéseinek. A meg nem támadási vagy kölcsönös segítségnyújtási szerződés látszik ebből a szempontból a legmegfelelőbb szövetségi típusnak, hiszen ebben az államok arra vállalnak kötelezettséget, hogy egy külső támadás esetére akár fegyveresen is a másik állam segítségére sietnek, vagy legalábbis nem csatlakoznak a hegemoniára törekvő táborához. Ilyen jellegű szövetséget hozott létre egyébként Franciaországgal szemben az európai államok többsége is a XVIII. században. A „Nagy koalíció” vagy „királyok koalíciója” néven elhíresült szövetség Anglia vezetésével szállt hadba a hegemonia ellen.

Nyilvánvalóan egy ilyen helyzetben már az említett hegemonikus háború kitörésére számíthatunk, mely totális jellegénél fogva valamennyi államot állásfoglalásra készítet, és ekkor már hagyományos háborús szövetség létrejöttéről beszélhetünk a hegemoniára törekvő állam oldaláról is,³⁰ esetlegesen saját szuverenitása védelmére is.

Paul Kennedy írásai azonban arra engednek következtetni, hogy az ilyen jellegű hatalom más módon is megszűnhet, hiszen létrehozása és fenntartása kiemelkedő katonai költségeket igényel, és akkor, amikor ezek a költségek meghaladják az ebből származó külpolitikai előnyöket, hasznot, a hatalom hanyatlásnak indul.³¹ Gilpin általános véleménye is megegyezik ezzel, így minden hegemoniát múlandónak ítél, mivel fenntartásának költségei gyorsabban növekednek a rendelkezésre álló forrásoknál.³²

Korábbi megállapításainknak megfelelően a mai nemzetközi jogban az ilyen típusú hegemoniák gyakorlatilag kizárhatók, a gyakorlatban sokkal inkább az ún. „hegemonikus vezető”³³ pozíció jellemző.

A hegemonikus vezető pozíció (leadership), avagy a relatív erő pozíciója

Ebben a pozícióban is vezető szerepet tölt be a nemzetközi rendszerben az állam, azonban a hegemoniához képest itt a domináns állam együttműködik a többi állammal.

A nemzetközi rendszer sokkal inkább együtt tudott élni egy olyan hatalmi törekvéssel, mely bár dominanciára törekedett, mégis az államok közti együtt-

³⁰ Lásd harmincéves háború, ahol a hegemoniára törekvő Franciaország mellett Svédország illetve a Dán Királyság is megjelent, mint nagyhatalmi szövetséges.

³¹ KENNEDY, PAUL: *A nagyhatalmak tündöklése és bukása*. Akadémia Kiadó, Budapest, 1992, 537. p.

³² GILPIN, R.: *War and Change in World Politics*. Cambridge University Press, Cambridge, 10–11. p.

³³ BIRÓ GÁSPÁR: *Bevezetés a Nemzetközi politikai viszonyok tanulmányozásába*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 118. p.

működés ösztönzőjévé vált. Az ún. „hegemonikus vezető” pozíció leginkább a nemzetközi befolyás megszerzésére való törekvéssel jellemezhető és összességében a leggyakrabban eredményezte szövetségi blokkok kialakulását.

A szakirodalom szerint a befolyás a nemzetközi politikai viszonyokban egyet jelent azzal, ha egy állam, vagy más szereplő erő felhasználása nélkül éri el, hogy más vagy mások azt cselekedjék, amit egyébként szabad akaratukból nem tennének.³⁴

Általában olyan nemzetközi politikai szereplők együttes kategóriájáról van szó, amely közös értékek alapján, egy erősebb állam vezetésével (*leadership*) együttműködik akár egy hasonló elven alapuló ellentétes övezettel szemben is. Befolyást rendszerint szövetségi vagy koalíciós politikán keresztül lehet szerezni. A politikai befolyást egyértelműen el kell határolni a nemzetközi nyomásgyakorlástól, mely a legritkább esetben fordulhat csak elő szövetségi kapcsolatokban, akkor azonban a szövetségi viszonyt szétzilálhatja.

A szövetségi kapcsolatokon keresztül megvalósuló befolyásgyakorlás komplexebb formájaként említhetjük meg az ún. *befolyási övezetek* kategóriáját. A főleg a második világháborút követő időszakra jellemző nemzetközi kategória valamilyen formában már védelmi célokat is megvalósít.

A nagyhatalmi rivalizálások formájaként is jellemezhető befolyási övezetek azonban véleményem szerint nemcsak ideológiai célzatúak voltak, hanem sok szempontból területi igények érvényesítésére is vonatkoztak.³⁵ Ezzel kapcsolatban említhető meg a kontinentális dominancia illetve újabban a szubkontinentális dominancia esete.

A második világháború utáni „jaltai világrend” esetében a kontinentális dominancia megnyilvánulásaként értékelhetjük a befolyási övezetek, illetve szövetségi blokkok megjelenését. A szovjet illetve az amerikai befolyási övezet a két nagyhatalom harcának bázisául szolgált illetve biztosította a hozzájuk tartozó államok kontinentális biztonságát. Ezzel szemben a mai nemzetközi viszonylatokban a befolyási övezetekkel kapcsolatos dominancia inkább *szubkontinentális* jellegű. A hegemonikus vezető pozícióját betöltő amerikai hatalom meghatározó befolyást gyakorol nemcsak európai, hanem világviszonylatban is. Amerikai csapatok állomásoztatásával a Közel-Keleten, Délkelet-Ázsiában illetve a vonatkozó régiók ügyeinek kapcsán megtett politikai állásfoglalásaikkal véleményem szerint már a *szubkontinentális* dominancia határait feszegeti.

Gyakorlati szempontból véleményem szerint nagyon nehéz elhatárolni egymástól a hegemon hatalmat és a hegemonikus vezető pozícióját. Néhány szempont azonban segítségünkre lehet az elhatárolásnál.

³⁴ BIRÓ GÁSPÁR: i. m. 121. p.

³⁵ Sztálin és Churchill ún. *cédulaegyezménye* alapján (1944 októbere, Moszkva) a jaltai konferencián a szövetséges nagyhatalmak tudomásul vették a szovjetek igényét a kelet-európai befolyási övezetre.

A hegemonikus vezető dominanciája csak viszonylagos. Semmiképpen nem tekinthető európai tekintetben egyeduralkodónak, azonban egy, általa vezetett szövetség tekintetében mindenképpen meghatározó a szerepe.

Ilyen pozícióval rendelkezett például a bismarcki Németország a XIX. században követett szövetségi stratégiának köszönhetően. Hegemonikusnak semmiképp nem nevezhetjük helyzetét, hiszen Európa viszonylatában más nagyhatalmak is jelen voltak, azonban Németország pozíciói a *Realpolitikán*³⁶ keresztül egyértelműen befolyásolták Európa viszonyait. A Bismarck által létrehozott szövetségi hálózat központi hatalma egyértelműen Németország, azonban az általa létrehozott szövetségi rendszerre³⁷ akkor még kizárólag védelmi szempontból volt szüksége és semmiképp sem hegemonikus törekvéseinek támogatásaként.

Másik érdekes példa, amely újabb szempontból világítja meg a hegemonikus vezető pozícióját az USA, illetve Szovjetunió helyzete a II. világháborút követően.

A hidegháborúként meghatározott konfliktushelyzet a két állam között a nemzetközi politikai írárok némelyikében, a modernkori hegemonikus háború eseteként lett meghatározva. Megvizsgálva a kialakult helyzetet az mindenképpen leszögezhető, hogy két olyan hatalom harcáról volt szó, melyek egy-egy befolyási övezet, szövetségi blokk vezetőiként álltak egymással szemben. A domináns helyzet megkérdőjelezhetetlen, illetve talán még erősebb pozíciókról beszélhetünk a két hatalom kapcsán. Mind a Szovjetunió, mind az USA-nak egyeduralmi elképzelései voltak, és a másik hatalom tökéletes megsemmisítésére törekedtek. Ez azért különbözik Bismarck francia-izolációs törekvéseitől, de mégsem hegemoniáról, hanem csak domináns pozícióról van szó, hiszen egyik versengő állam egyeduralmáról sem beszélhetünk, bár más történelmi szituációban ilyen kapacitásokkal rendelkező állam hegemonikus hatalmat alakíthatott volna ki.

A domináns hatalmak léte is nagyban meghatározza egyébként más államok szövetkezési stratégiáját, bár más módon, mint a hegemonia. Mivel a vezető nagyhatalom nem elég erős ahhoz, hogy hatalmát abszolúttá tegye, illetve sok esetben a nemzetközi rendszerben betöltött pozícióját szövetségesei támogatásának köszönheti,³⁸ mindenképpen olyan szövetségi formációk jellemzik ezt a fajta erőviszonyt, mely az együttműködés megteremtésén alapulnak.

Ha megvizsgáljuk Bismarck szövetségi szerződéseit, egyértelműen megálapító, hogy dominanciájának biztosítékaként jellemzően (jóakarató) semleges-

³⁶ Az erő számbavételén és a nemzeti érdeken alapuló külpolitika. HENRY KISSINGER: i. m. 129. p.

³⁷ Otto Bismarck (1815–1898) német kancellár rendszere; 1873. Három Császár Szövetsége (német–oros–osztrák szövetség), 1879. kettős szövetség (osztrák–német titkos védelmi szerződés) 1887. viszontbiztosítási szerződés (oros–német semlegességi szerződés).

³⁸ Bismarck külpolitikája, az ún. kisegítések rendszere; „A cél az, hogy egy olyan politikai szituációt hozzunk létre, amelyben valamennyi hatalomnak Franciaországon kívül szüksége van ránk és egymás közti viszonyaikban visszatartó az ellenünk való szövetkezéstől.”

ségi szerződéseket illetve védelmi szövetségeket kötött együttműködési elemekkel.

A hidegháborús USA esetében pedig a NATO-t létrehozó Észak-atlanti Szerződés rendelkezései³⁹ árulkodnak a kollektív védelmi erőfeszítések kötelezettségéről.

Egyébként ilyen domináns vezető pozíció megjelenése más államok biztonságának garantálását is magára vállalhatja, így a vezető állam szövetségének lehetősége mindenképpen előnyös lehet a gyengébb államok számára. A hidegháború korában a gyengébb államok általában valamelyik szuperhatalom befolyási övezetébe kerültek, azonban nem feledkezhetünk meg az ún. *el nem kötelezett államok*⁴⁰ politikai semlegességéről sem.

Az államok külpolitikai biztonságát azonban leginkább a hegemoniától illetve a nemzetközi dominanciától mentes nemzetközi egyensúlyi állapotok tudják garantálni. Ennek megfelelően a nemzetközi rendszerelmélet legtöbbet vizsgált és hivatkozott elmélete az ún. hatalmi egyensúly elmélete.

Egyensúly a nemzetközi rendszerben

A hatalmi egyensúly állapota a nemzetközi erőviszonyok olyan látszathelyezete, ahol egyik hatalom sem rendelkezik elégséges erővel, ahhoz, hogy hegemoniára törjön. A fennálló nemzetközi rendszer valamennyi állam igényeit kielégíti egy bizonyos szinten.

Az elv megjelenéséről mindössze annyit tudunk, hogy a vesztfáliai békét követően kialakult szuverén és egyenlő államok viszonylatában már egyértelmű rendezőelvként dominált. Az akkori nemzetközi viszonyok mindenképpen elengedhetetlenné tették egy olyan logika kialakítását, mely lényegében annak a helyzetnek az elkerülését írták elő, hogy egy állam olyan erőre tegyen szert, hogy hatalmával szemben a többi állam képtelen lenne ellenállni.

A vesztfáliai békeszerződés korát követően a kor legfontosabb dokumentumaiban tér vissza az elmélet, mint az államok együttműködését meghatározó elv,⁴¹ és ma sem elhanyagolható az elmélet mondanivalója a modern nemzetközi politika vezetői számára.

A hatalmi egyensúly elméletének gyökerei természetjogi alapúak és azon a törvényszerűségeen nyugszanak, hogy a többszereplős rendszer tagjai közt szük-

³⁹ 5. cikk „A felek egyikük vagy többjük ellen intézett fegyveres támadást valamennyiük ellen irányuló támadásnak tekintik...” BLAHÓ ANDRÁS – PRANDLER ÁRPÁD: *Nemzetközi szervezetek és intézmények*. Aula Kiadó, 2005, 266. p.

⁴⁰ Ezek az országok vállalták, hogy nem csatlakoznak egyik katonai tömbhöz sem, főként a gyarmati sorból felszabadult ázsiai és afrikai országok köréből kerültek ki a mozgalom résztvevői. NAGY KÁROLY: i. m. 660. p.

⁴¹ Az 1713-as utrechti békében a nagyhatalmak úgy rendelkeztek, hogy az „európai egyensúly érdekében a francia és spanyol korona egy főn soha nem egyesíthetők”. CSARADA JÁNOS: i. m. 89. p.

séges egyfajta egyensúly fennállása, illetve a rendszeren belül léteznek bizonyos folyamatok az egyensúly fenntartására, hiszen ha az egyensúly felbomlik, az a rendszer széteséséhez vezethet, és a rendszer tagjainak megsemmisülését eredményezheti.⁴²

Az államok közötti konfrontáció folyamatossága, illetve a hatalom megszerzésének történelmileg ismétlődő szándéka tovább erősítette a hatalmi egyensúly politikájának szükségességét. A hatalmi egyensúly rendszerének általános jellemzőit *Spanier* és *Wendzel* így foglalják össze:

- A rendszert több szuverén és független szereplő alkotja;
- Nincsenek közösen elfogadott politikai intézmények;
- A kényszer és az erő a végső irányító mechanizmus;
- Az erő olyan módon oszlik meg, hogy egyik szereplő sem lehet erősebb, mint az összes többi együttvéve;
- A szereplők ennek ellenére folyamatosan törekednek erejük növelésére;
- Minden szereplő gyanakszik a többiekre;
- Az erő egyetlen ellenszere az ellentétes erő;
- A szereplőknek nincsenek hosszú távú szövetségeik.⁴³

Kegley és *Eugene R. Wittkopf* szerint a következő feltételeknek kell teljesülniük az erőegyensúly fenntartásához:

- Az államoknak pontos információval kell rendelkezniük egymás lehetőségeiről és indokairól, motivációiról és ezekre az információkra ésszerűen kell reagálniuk;
- Elégséges számú független állam szükséges a szövetségek létrejöttéhez vagy felbomlásához;
- A rendszer csak behatárolt földrajzi térségben működik;
- Az államok vezetőinek cselekvési szabadsággal kell rendelkezniük;
- A szóban forgó államok lehetőségeinek nagyjából azonosnak kell lenniük;
- Az érintett államoknak közös politikai kultúrával kell rendelkezniük, amelyben a biztonságra vonatkozó szabályokat elismerik és tiszteletben tartják;
- A rendszerben részt vevő államok ideológiája legyen hasonló;
- Az államoknak olyan haditechnológiával kell rendelkezniük, amely képes visszatartani a megelőző csapást és a megsemmisítésre irányuló háborút;
- Ne legyenek államok fölötti intézmények, amelyek képesek beavatkozni az államok szövetségesi rendszereinek létrejöttébe vagy átalakulásába.⁴⁴

⁴² GALLÓ BÉLA: *A túlélés tudománya*. Helikon Kiadó, Budapest, 2000, 35. p.

⁴³ SPANIER, JOHN – WENZEL ROBERT 1996. *Games Nations Play*, Washington D.C., CQ Press.

⁴⁴ KEGLEY, CHARLES W. JR.-WITTKOPF, EUGENE R. 2001. *World Politics. Trend and Transformation*. New York, St. Martin Press alapján (Bíró Gáspár: 200. p.)

A hatalmi egyensúly valódi jelentőségét illetve megteremtésének módját az egyes hatalmak különbözőképpen látták. A hatalmi egyensúly érvényesítése jelentheti

- a hatalom tetszőleges megoszlását;
- hegemoniát (Organski);
- stabilitás és a béke állapotát;
- stabilitás hiányát, háborúskodást;
- a hatalmi politika gyakorlatát;
- univerzális történelmi törvényszerűségeket.⁴⁵

Véleményem szerint ezek a feltételek nemcsak a hatalmi egyensúly rendszerének megteremtését és fenntartását biztosítják, hanem lényegében az államok szövetségeinek létesítését, hatalmi csoportosulások kialakítását is szolgálják. Ez jelentheti egyben azt is, hogy a hivatkozott szerzők álláspontja szerint a hatalmi egyensúly fenntartásának elsődleges módja a szövetségek kialakítása, hiszen számos olyan kritériumot említenek, melyek szükségesek az államok közötti együttműködés funkcionálásához.

A hatalmi egyensúly elvének hatása az államok közötti szövetségekre

Az államok által kötött szövetségek célja lényegében az, hogy szövetséghátországok útján erősebbek legyenek, illetve enyhe fölényben legyenek a más állammal szemben, ami így garantálhatja biztonságukat. A hatalmi egyensúly elmélete így kiváló elméleti alapot nyújt olyan szövetségek kötéséhez, melyek az erőviszonyok kiegyensúlyozására, a hegemoniára törekvő államok korlátozására irányulnak.

A hatalmi egyensúly fenntartása a folyamatos konfliktusok, és erőviszonyok függvényében az államokat szövetségi politikájuk folyamatos átgondolására készítette, illetve a szövetségi kapcsolataik az egyensúly esetleges elmozdulásának megfelelően alakultak át. Így tehát a hatalmi egyensúly állapotában megkötött szövetségek ideiglenesek és folyamatosan változó szövetségi partnereket jelentettek.⁴⁶

A hatalmi egyensúly elvének alkalmazására kezdetben abszolút spontán módon, ad hoc jelleggel került sor. Az államok ideiglenes szövetségekre léptek egymással, ha egy állam olyan mértékben terjeszkedett, hogy az veszélyt jelentett a többi állam függetlenségére. Ez a fajta szövetség együttműködési kötelezettséget jelentett, és támadólag lépett fel, ha a hegemoniavesztés másképp nem

⁴⁵ GALLÓ BÉLA: i. m. 36. p.

⁴⁶ Az osztrák örökösödési háborúban (1740–1748) még Franciaország, Spanyolország, Bajorország, Poroszország alkotott egy szövetségi blokkot Szászországgal együtt Nagy-Britannia és Ausztria ellen, időközben Szászország áttért a másik oldalra illetve az 1756–1763-ig tartó hétéves háborúban már Ausztria, Oroszország, Franciaország, Szászország és Svédország állt Nagy-Britanniával, Poroszországgal és Hannoverrel szemben. HENRY KISSINGER: i. m. 60. p.

volt elhárítható.⁴⁷ Ezek a hegemoniaellenes-koalíciók azonban nem jelentettek tartós és alapvető változást az államok rendszerében, hiszen a hatalmi érdekeknek megfelelően folyamatosan átrendeződtek, illetve az ún. *biliárdgolyó-modell* szerint a háborús konfliktusok a korszak nemzetközi kapcsolatainak természetes velejárói voltak valódi hegemonia-lehetőség nélkül. Ez a fajta, háborútól a következő háborúig tartó hatalmi egyensúlyi állapot volt jellemző a vesztfáliai békeszerződést követően egészen a francia forradalom társadalomformáló eseményeiig.⁴⁸

Azonban a napóleoni háborúkat követő bécsi rendszerben Anglia vezetésével a nagyhatalmak már egy tudatosan kialakított nemzetközi egyensúlyállapotra törekedtek. Közös érdekek és hatalmi ideológiák, illetve mesterségesen kialakított területi viszonyok segítségével azonban már a béke fenntartását vállalta magára a létrejött Szent Szövetség és a Négyes Szövetség.⁴⁹ A Szent Szövetség jelentette azt a központi hatalmat, amely tartóssá tudta tenni a hatalmi egyensúly állapotát, azzal, hogy sokáig el tudta hitetni a résztvevő nagyhatalmakkal, hogy a béke illetve a dinasztikus legitimitás fenntartása mindenki közös érdeke.

Egyébként a tudatosan kialakított hatalmi egyensúlyi állapot nem volt teljesen ismeretlen az európai államok viszonylatában, hiszen Nagy-Britannia a XVIII. században is az „önként vállalt mérleg nyelve” szerepkörben lépett be egyik vagy másik nemzetközi koalícióba,⁵⁰ így biztosítva Európa egyensúlyát és így saját biztonságát is.

Érdekesnek tűnik így *Organski*⁵¹ felvetése, aki kevésbé veszélyes állapotnak tartotta egy állam vagy államszövetség dominanciáját, mint a hatalmi egyensúly állapotát.

Ezt azzal indokolta, hogy véleménye szerint az egyensúly fenntartása folyamatos háborúskodásba taszítja az államokat és csak mesterségesen tartható fenn bizonyos mérvű stabilitás az államok közt. Ha azonban valamelyik állam erőfölényt szerez, képes a helyzet stabilizálására, arra kényszerítve az államokat, hogy az erejét és dominanciáját elfogadva együttműködjenek vele. Azt azonban Organski is elismerte, hogy nem minden hatalmi dominancia békés természetű.

⁴⁷ Richelieu Európájában Spanyolország lépett fel fenyegetően más államok biztonsága ellen, ezt követően azonban a *raison d'état* politikáját alkalmazó Franciaország jelentett veszélyt a hatalmi egyensúlyra.

⁴⁸ A franciák ekkor már valóban kontinentális hegemonia létrehozatalára törekedtek, és Napóleon vezetésével minden eddiginél közelebb kerültek annak megvalósításhoz. DIÓSZEGI ISTVÁN: i. m. 20. p.

⁴⁹ A Négyes Szövetség (Concert of Europe) Nagy-Britanniából, Poroszországból, Ausztriából és Oroszországból kialakítva egyértelműen a francia-ellenes koalíció örökségének tekintendő. Elsődleges céljaként a francia agresszió elleni fellépést határozta meg. Uo. 65. p.

⁵⁰ Ez a XVIII. században egyet jelentett a folyamatosan változó összetételű francia-ellenes koalíciók vezetésével; pl. a már korábban említett Nagy Szövetség, mely a modern Európa legnagyobb koalíciója volt, melyet egyetlen hatalom ellen alkottak

⁵¹ ORGANSKI, A.: *World Politics*. Knopf, New York, 1958.

Az államok szövetkezési stratégiáját megvizsgálva is hasonló következtetésre jut, hiszen a történelem számos olyan példát hoz, ahol az államok szövetsége nem feltétlenül az egyensúly megteremtésére törekedett. Egy 19. századi példát hozva arról ír, hogy Németország Olaszországgal és Osztrák–Magyar Monarchiával szövetkezve is folyamatos hátrányban volt a francia–orosz–angol szövetséghez képest.⁵²

A hagyományos ellensúlyozó állam, Anglia szövetkezéseiről is elmondható, hogy azokban a helyzetekben, mikor beavatkozva az európai viszonyokba valamelyik szövetség élére állt soha nem az egyensúlyt állította vissza, hanem sokkal inkább a főlény megteremtését eredményezte. Más oldalról megközelítve a kérdést bár lehet, hogy Európában ez a helyzet egyensúlyt teremtett, de ez csak Anglia túlsúlyával volt lehetséges.

Szintén kritikusan áll a hatalmi egyensúly elvéhez *Raymond Aron*. Véleménye szerint az államok külpolitikai cselekvései során saját érdekeik és célkitűzéseik érvényesítése érdekében járnak el, és legkevésbé sem a hatalmi egyensúly fenntartására illetve a nemzetközi rendszer érdekeire tekintettel.⁵³ Ez az állítás nagymértékben összecseng az előző kritikával, miszerint az államok nem a hatalmi egyensúlynak megfelelően szövetkeznek, szövetségesüktől stratégiai biztosítékot, újabb gazdasági forrásokat és területeket remélnek.

Az államok lehetséges nemzetközi pozíciójának következő lépcsője a hierarchikus rend szerint már a külpolitikai gyengeség példája. A következő kategória sokszor egyensúlyi helyzetnek minősített időszakban jelent meg és mégis egyértelműen a nagyhatalmak politikai befolyását tükrözte.

Semlegesség – a relatív gyengeség pozíciója

Az államok gyakran kötelezték el magukat a semlegesség mellett kétoldalú, vagy többoldalú nemzetközi szerződésben a szerződő partner valamelyik konkrét háborújában, vagy minden esetleges háborújában. Ezekben a szerződésekben pontosan meghatározták milyen jogosítványok, illetve kötelezettségek illetik a szerződő feleket.

Ez, a 18. században hosszas diplomáciai huzavona után megjelent semlegesség az ún. *fegyveres semlegesség* elismerését jelentette.⁵⁴ A későbbiekben meghatározott jogok és kötelezettségek elismerésére is sor került a semlegesség

⁵² GALLÓ BÉLA: i. m. 42. p.

⁵³ ARON, R.: *Peace and War*. Weidenfeld&Nicholson; London, 1966.

⁵⁴ A francia–angol háborúban ugyanis II. Katalin orosz cárnő látta szükségesnek egy olyan deklaráció kiadását, melyben közölte az ellenségeskedésben részt vevő hatalmakkal, hogy akár fegyveres erővel is megvédi hajóit a „semlegesség és a népek eredeti joga” értelmében. HAJDÚ GYULA: *A semlegesség*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1958, 16–17. p.

jogállapotával kapcsolatban, melyek érvényesítése háború esetén is garantálva volt.⁵⁵

Egyetlen állam sem köteles azonban semleges maradni, hacsak külön egyezményben nem vállalta ezt a kötelezettséget. Ha azonban a semlegességet vállalja, akkor köteles valamennyi erre vonatkozó kötelezettségnek eleget tenni, mert különben a hadviselő joggal tagadja meg ettől az államtól a semlegeseket megillető jogokat.

A semlegesség vállalása az állam szempontjából egy olyan önkéntesen vállalt pozíciót jelent, melynek alapján az állam nem vesz részt olyan szövetségi kapcsolatokban, mely esetlegesen kölcsönös katonai együttműködés vállalását jelenti, illetve háborúban való együttes fellépést ígérését tartalmazza. Ilyen megállapodásként említik a történelemkönyvek az Osztrák-Magyar Monarchia és Németország 1879-ben kötött szövetségét, mellyel „*jóakarátú semlegességet*” vállaltak egymás irányában bizonyos háborúk esetére. Az ilyenfajta vállalat azonban bizonyos szempontból összeférhetetlennek tekinthető a semlegesség általános jogintézményével, hiszen nem valósítja meg a pártatlan semlegesség, tartózkodás kötelezettségét. Mivel a nemzetközi szerződésben vállalt semlegesség nemcsak jogokat, hanem kötelezettséget is jelent az államok számára. Ha az állam elvárja illetve igényli, hogy háborús szituációkban államának területe semmilyen formában ne legyen része hadicselekményeknek, a kötelezettségek oldalához tartozik, hogy valamennyi állammal szemben hasonló elfogulatlanságot tanúsítson, ami a bismarcki semlegességi szerződések értelmében nem valósult meg.

A háborúban való semlegesség kategóriájától el kell különítenünk az *állandó semlegesség* kategóriáját. Az 1899-es és 1907-es hágai békekonferencián a háború joga mellett a semleges államok jogait és kötelezettségeit is kodifikálták.⁵⁶ Így a hágai egyezmények óta a semlegesség joga nemcsak ad hoc módon kötött nemzetközi szerződéseken, hanem közvetlenül a nemzetközi jogon is alapulhat. A vonatkozó jogok és kötelezettségek valamely állam önként vállalt helyzetéből következnek. Ez a semlegesség nemcsak minden jövőbeni háború vonatkozásában vállalt semlegesség, hanem békeidőre is vonatkozó semlegességet jelent. Az állandó semlegesség abban is különbözik a semlegesség ad hoc fajtájától, hogy állandó jellegűnek, tartósnak tekinthető, illetve az állam egyoldalú nyilatkozata nem elégséges annak létrehozásához a gyakorlatban. Ezt az állapotot csak szerződéses megállapodás teremtheti meg, hiszen a többi állam kötelezettségvállalására is szükség van a semlegesség tiszteletben tartásához.⁵⁷

⁵⁵ A semlegesség jogintézménye azonban csak az 1856-os párizsi kongresszus zárónyilatkozatában lett nemzetközileg elismerve és vált a nemzetközi jog tételes szabályává. HAJDÚ GYULA: i. m. 20. p.

⁵⁶ 1907. V. Egyezmény a semleges hatalmak és személyek jogairól és kötelességeiről szárazföldi háborúban és a XIII. Egyezmény a semleges hatalmak jogairól és kötelességeiről tengeri háborúban.

⁵⁷ 1815-ös bécsi kongresszus Svájc tekintetében mondta ki a kantonokból álló szövetség „örökidőre” vonatkozó semlegességét; „Ausztria, Franciaország, Nagy-Britannia, Portugália,

A semlegességi politika követése béke idején olyan kötelezettséget jelent, miszerint az állam nem köt olyan nemzetközi szerződéseket, melyeket csak a semlegesség megsértésével tarthatna be. Nem köthet olyan szövetségi szerződést tehát, mely adott esetben beavatkozásra kötelezné. Ezen államok nem lehetnek tagjai államok katonai segítségnyújtási együttműködését kinyilvánító szövetségének, és nem vállalhatnak kölcsönös védelmi megállapodásban sem részvételt, mert csak a tartózkodás kötelezettségének megszegésével teljesíthetnék ezt. Nem vehetnek részt államsoportosulásban, mely katonai feladatok és célok megvalósítása érdekében tevékenykedik. Az azonban mindenképpen támogatandó külpolitikai magatartás lehet, ha olyan nemzetközi szerveződések munkájában vesznek részt, mely a béke előmozdítására szövetkeznek.

Miképp sorolható azonban ez a kategória is az erőviszonyok kérdéséhez? Mennyiben tekinthető ez a pozíció relatív gyenge helyzetnek? A szövetségekben való részvétel szempontjából egyértelmű az állam kisebb relevanciája, hiszen a szövetségi szerződések egy nagyobb csoportjából abszolút ki van zárva, mint partner, hiszen minden formájában el kell kerülnie azokat az együttműködéseket, melyek esetleg államok közti konfliktusban való állásfoglalásra köteleznék. A kérdés alaposabb vizsgálata nélkül azt is mondhatnánk, hogy az erőviszonyok tekintetében ez inkább egy erősebb pozíció, hiszen az állam vállalja azt, hogy a nemzetközi kapcsolatok domináns irányításából kimarad, illetve esetleg területszerzési lehetőségektől esik el, melyek többnyire háború útján érvényesíthetők. Az állam vezetésének legitimitása oly stabil az állam belső viszonyait tekintve, hogy nincs szüksége a külpolitikai sikerek által való megerősítésre. Azonban véleményem szerint nem erről van szó.

„Mivel az állandó semlegesség állapota a jövőbeli magatartás súlyos jelentőségű megkötöttségét tartalmazza, csak másodrendű állam, mely nem nagy befolyással bír az általános politikára, lehet állandóan semleges, mert alig lehet elképzelni, hogy egy nagyhatalom lemondjon cselekvési szabadságának jelentékeny részéről, esetleg történelmi hivatásáról, hogy megszerezze azt a kétséges előnyt, melyet gyakran ellenséges érzelmű és esetleg nálánál alig hatalmasabb államok garanciája nyújthat neki.”⁵⁸

A francia író kiváló megállapításából a következő következtetéseket vonhatjuk le a semlegesség státuszára vonatkozóan. Nagyhatalmak semmiképp nem vállalták a semlegesség korlátait, hiszen jóval nagyratörőbb igényeik voltak, így csak kisebb jelentőségű, a kontinentális erőviszonyok szempontjából relatíve gyenge államok döntöttek a semlegesség mellett, vállalva nagyhatalmak kétes értékű garanciáját, ami sokszor a semleges államnak nem tetsző politikára való rákényszerítést jelentett.

Poroszország, Oroszország „formálisan és hitelesen elismerik Svájc állandó semlegességét és garantálják az újonnan megállapított határai közt elfekvő területeknek integritását és sérthetetlenségét”. HAJDÚ GYULA: 55. p.

⁵⁸ CAMILLE PICCIONI: *Essai sur la neutralité perpetuelle*. Paris, 1902, 67. p. (Hajdú Gyula fordításában.)

A XIX. században Portugália, Belgium, Hollandia és Svájc döntött a semlegesség státusza mellett. Döntésük indokaként hivatalosan „saját biztonságuk illetve kereskedelmi kapcsolataik” és „területük, népük, vagyionuk kíméletét”⁵⁹ jelölték meg.

Valójában azonban ezeknek az országoknak a *semlegesítését* a nemzetközi helyzet, illetve a közérdek tette szükségessé. Svájc semlegességét mind földrajzi helyzete, mind történelmi fejlődése elengedhetetlenné tette. 1815-ben semlegességét elismerő és garantáló nagyhatalmak, Ausztria, Franciaország, Nagy-Britannia, Portugália, Poroszország és Oroszország „egész Európa politikájának valódi értékeként” minősítették ezt a lépést. Svájc véleményük szerint „nagy áldozatok hozatalára is kész, ha az általános érdek ezt így kívánja, és hogy méltó azoknak az előnyöknek az élvezetére, melyeket részére biztosítottak”.⁶⁰ Belgium helyzete sem alakult másképp. Anglia, Franciaország és a német fejedelmek versengése ezt a területet mindig úgy kezelte, mint lehetséges fegyveres összeütközések területe. Az angol szándék így egyértelmű volt: „Ez a partvidék ne tartozzon egy katonai nagyhatalomhoz, mely létének tényezői folytán túlnyomó befolyást kíván gyakorolni Európára.”⁶¹ Anglia, Ausztria, Poroszország, Franciaország és Olaszország így 1831-ben állandóan semleges országnak minősítették Belgiumot. A státuszt 1918-ig megtartották, amikor is a belga kormány jegyzékben közölte, hogy „ellenzi, hogy a béke helyreállításával feléleszszék Belgium állandó semlegességét, mely a múltban cselekvési szabadságát korlátozta, anélkül, hogy biztosította volna számára a béke fenntartását.”⁶²

Összességében tehát elmondható, „ha valamelyik állam ereje nem mérkőzhetik szomszédainak hatalmával, és ezeknek az érdeke azt kívánja, hogy az ütköző kis állam állandóan semleges helyzetben maradjon, természetesen megeshetik, hogy a körülvévő nagyok szerződést kötnek annak állandó semlegessé nyilvánításáról, anélkül, hogy beleegyezését kérnék, ami valójában rákényszerítés.”⁶³

A semlegesség azonban nemcsak kényszert jelenthetett a nagyhatalmak részéről, hanem bizonyos jogosultságok elismerését is, amely megkülönbözteti ezt a státuszt az erőviszonyok teljes eltolódásának leghátrányosabb következményétől, a nemzetközi izoláltságtól.

Izoláltság – az abszolút gyengeség pozíciója

Izoláltság esetén nem önkéntes távolmaradásról beszélhetünk a nemzetközi kapcsolatok vonatkozásában.

⁵⁹ HAJDÚ GYULA: i. m. 29. p.

⁶⁰ Uo. 55. p.

⁶¹ RENÉ DOLLOT: *Essai sur la neutralité permanente*. Recueil des Cours, 1939. I. köt. 56. p.

⁶² HAJDÚ GYULA: i. m. 60. p.

⁶³ Uo. 53–54. p.

Érdekes azonban azoknak az eseteknek a megemlézése, melynek során a nemzetközi jog, mint az izoláltság eseteit mutatta be a két állam nemzetközi viszonylatát, ez mégsem az abszolút gyengeség pozíciójának felelt meg. Nagy-Britannia a „fényes elszigeteltség politikája” a 19. században a bécsi rendszerből való teljes visszavonulását jelentette, azzal a kitéttel, hogy amennyiben nagyhatalmi pozíciói veszélybe kerülnének újból a szövetségek élére áll. Ilyen politikát tapasztalhattunk egyébként Anglia részéről a francia hegemoniatörévések korában is, mikor Anglia elvben a hatalmi egyensúly visszaállítása érdekében a francia-ellenes koalíciók élére állt. A másik érdekes példa a Monroe-elv⁶⁴ 1823-as meghirdetését követő amerikai hozzáállás. A Monroe-elv meghirdetése, mint az elszigetelődés szándékának kinyilatkoztatása vonult be a nemzetközi kapcsolatok történetébe. Amerika ezzel azt a politikát hirdette meg, miszerint távol tartja magát az európai ügyektől, nem avatkozik be annak rendezésébe, és ennek fejében ugyanezt kívánja meg a többi állam amerikai ügyeket érintő hozzáállásáról. Azonban Amerika akkor, amikor érdeke úgy kívánta azonnal fel tudott hagyni az önként vállalt semlegességgel, illetve ha úgy tetszik izoláltsággal és 1917-ben az antant hatalmak oldalán be is lépett a háborúba.

Tehát véleményem szerint pont ebben határozhatjuk meg a legfontosabb különbséget az önkéntes és valódi értelemben vett izoláltság közt, melynek esetén nem maga az állam, hanem a nagyhatalmak döntenek arról, hogy megengedik-e, illetve pontosabban lehetőséget adnak-e az elszigeteltségből való kilépésre. Hiszen a nemzetközi jogi, pontosabban diplomáciai izoláltság egyet jelent azzal, hogy az elszigetelt állam nem lehet részese semmilyen nemzetközi kezdeményezésnek, illetve az államok arra törekednek, hogy megakadályozzák ennek az államnak azon szövetségkötési próbálkozásait, melyek az elszigeteltségből való kitörését jelentenék. Az izoláció ténylegesen az államok azon gyakorlatát jelenti, melynek során olyan politikát folytatnak, melynek során egy bizonyos állam valamennyi külpolitikai megnyilvánulását igyekeznek kontroll alatt tartani. Leggyakrabban ez a politika az izolált állam korábbi erőszakos, illetve más államok biztonságát fenyegető fellépésének következményeképp kialakított büntetőpolitika része, mely kollektív módon valósul meg az államok részéről.

Ilyen nemzetközileg elszigetelt helyzetbe került Franciaország a napóleoni háborúkat követően, mikor a Négyes Szövetség (*Concert of Europe*) a bécsi kongresszust követően egyértelműen azzal a céllal állt fel, hogy a lehetséges francia agressziót megakadályozza. Ez mindenképpen a kollektív izolációs politika megnyilvánulásaként említhető. Mint ahogy a versailles-i rendszer németellenes izolációs célkitűzése, azzal a különbséggel, hogy ebben az esetben a kollektív elszigetelő politikát folytató nagyhatalmak közt hiányzott az igazi együttműködés és a konstruktív következetesség.

⁶⁴ Az amerikai külpolitika egyik alaptézise; „Amerika az amerikaiaké”; az európai nagyhatalmak tarták távol magukat az amerikai kontinens gyarmati kérdéseitől, illetve az amerikaiak sem avatkoznak az európai konfliktusokba

Az egyéni izolációs politika kiváló példaként említhető meg Bismarck *Realpolitikája*. A XIX. század végi Franciaországot olyan szövetségi hálózat vette körül, amely arra törekedett, hogy lehetetlenné tegye Franciaország szövetségkötését olyan nagyhatalommal, mely segítségére lehet a németekkel szembeni revans-próbálkozásoknál. Bismarck stratégiája azon az elképzelésen alapult, hogy Franciaország minden lehetséges szövetségi partnerének olyan ajánlatot kell tenni, ami nagyobb biztonsági garanciát jelent az érintett állam számára illetve nem teszi érdekeltté egy németellenes koalícióban való részvételét.

Az elszigeteltség nemzetközi helyzete mindenképp kihívás elé állítja a megfelelő szövetségi stratégiát kereső államokat. Az elszigetelt állam nyilvánvalóan olyan szövetségre törekszik, melyben legalább a politikai együttműködés lehetőségei megteremtődnek, így tipikusan az együttműködési szerződések⁶⁵ lehetőségei merülnek fel.

Más kérdés, hogy az első lépés, a diplomáciai kapcsolatok megtétele után az államok esetlegesen már hatalmi szempontból is az elszigeteltségből való kitörésre törekednek. A két világháború közötti Németország, Stresemann⁶⁶ együttműködési törekvései után már egy olyan külpolitikai terv kidolgozásán fáradozott, mellyel legalább korábbi nagyhatalmi pozícióit visszaszerezheti. Ezt azonban csak háború útján látta megvalósíthatónak, így háborús szövetségesre volt szüksége. Ez alapvetően olyan szövetségi szerződések kötését jelentette, melyek közös harcban vagy legalábbis az egyik fél háborúja esetén jóindulatú semlegességben való megállapodást jelentett.⁶⁷

A nemzetközi izoláció legjellemzőbb megnyilvánulásainak sorából nem szabad kifejezetenünk Magyarország Trianoni békeszerződést követő nemzetközi elszigeteltségét. Speciális elemként említhető meg a Kisantant szerveződése, mely francia nagyhatalmi támogatással olyan koalíciót jelentett a Magyarország elszigeteltségében érdekelt államok részvételével, melynek egyetlen és igazi célkitűzése Magyarország elszigetelése volt. A regionális szövetség titkos katonai klauzulája a támadó háborúra is vonatkozott, és kimondta, hogy ha a felek egyikét Magyarország részéről nem provokált támadás érné, a másik Fél kötelezi magát, hogy a megtámadott fél védelmére kel, illetve amennyiben az egyik állam megtámadja Magyarországot a másik fél előzetes beleegyezése nélkül, ez utóbbi köteles szövetségese iránt a semlegességét megőrizni és Magyarország határán legalább két hadosztályt tartani készenlétben. Románia, Csehszlovákia, Jugoszlávia így kölcsönös katonai segélynyújtási szövetséget⁶⁸ hozott létre. Az

⁶⁵ 1891. Francia–orosz konzultatív paktum a közös európai béke veszélyeztetése esetére.

⁶⁶ Gustav Stresemann 1923–1929 között Németország külügyminisztere.

⁶⁷ 1936. német–japán megállapodás a közös harcról a Kommunista Internacionálé ellen, melyhez 1937-ben Olaszország is csatlakozott illetve a másik oldal a Molotov–Ribbentopp Paktum 1939-ből, mely megneemtámadási egyezményt jelentett.

⁶⁸ Csehszlovák–Szerb–Horvát–Szlovén Királyság (1927-től Jugoszlávia) közötti szövetségi szerződés (1920. augusztus 14.), román–jugoszláv védelmi szerződés (1921. jún. 7.), Csehszlovák–román védelmi szerződés (1921. aug. 23.). A szerződéseket két évre kötötték, többször meg-

izoláló politikát folytató nagyhatalmak tipikus szövetségi formája volt ez, hiszen a német állam elszigeteltségét is egy hasonló szerződés védte. A különbség csak annyi, hogy addig, amíg a Nemzetek Szövetsége a kollektív biztonság elvének meghirdetésével univerzális jellegű együttműködésre törekedett, de legalábbis nagyhatalmi kooperációt jelentett, addig a Kisantant regionális szerveződésként instabil illetve politikailag gyenge államok szövetségét jelentette. Közös elemként említhető meg a valódi egyetértés hiányának szövetséget bontó ereje.

A nemzetközi erőviszonyok változásainak szövetségeket formáló hatása azonban a modern nemzetközi jog újabb elveinek illetve intézményeinek megjelenésével megkérdőjeleződött.

Mind a Nemzetek Szövetsége, mind az ENSZ a nemzetközi politikai szövetségek és rajtuk keresztül a titkos diplomácia felszámolására törekedett. A meghirdetett kollektív biztonság elve szándékaik szerint szükségtelenné tette volna a szövetségekötéseket a nemzetközi erőpozíciók, illetve az állami biztonság megteremtése érdekében folytatott harcban. Véleményem szerint azonban a kollektív biztonság elvének megvalósítására létrehozott rendszerek másról tanúskodnak.

A kollektív biztonság rendszere – avagy a modernkori hatalmi egyensúly intézményesítése

„A Nemzetek Szövetségének lehet valami kis haszna, de minél fennhéjázóbb és minél többet fontoskodik, annál kevesebbet fog ténylegesen elérni. Amit róla beszélnek, sőtét humorral emlékeztet a Szent Szövetségre, amely elsődleges céljául az örök béke fenntartását tűzte ki egy évszázaddal ezelőtt. A száz évvel ezelőtti mozgalom Wilson elnöke Sándor cár volt”.⁶⁹

A kollektív biztonság alaptételét az jelentette, hogy az összes nemzet erőviszonyoktól és eltérő érdekektől függetlenül azonos módon ítél meg minden béke ellen irányuló fenyegetést, és ugyanolyan kockázatot vállal illetve erőfeszítéseket tesz annak elhárítása érdekében.

Mind a Nemzetek Szövetségével, mind az ENSZ létrehozásával egy olyan nemzetközi rendszer megteremtése volt a cél, ahol nem számít, hogy melyik állam milyen pozíciót tölt be a nemzetközi kapcsolatok terén. A nemzetközi viszonyok alakulásának meghatározása illetve az együttműködés formáinak kialakítása egy, az államok által elfogadott és közös biztonságuk letéteményesének tekintett központi szervezet kezébe került. Ebben a tekintetben az államok érdekeinek képviseletére hivatott politikai egység *raison d'état*-jának egyrészt a

hosszabbították, majd később határozatlan időre többoldalú szervezeti kereteket is teremtettek hozzá.

⁶⁹ Roosevelt levele Philander Chase Knox szenátorhoz R-Po. 1918. dec. 6. In Morrison (szerk.): *Letters of Theodore Roosevelt*. VIII. kötet, 1413–1414. p.

wilsoni 14 pontot, illetve az ENSZ Alapokmány célkitűzéseit tekinthetjük. A modern értelemben vett államrezon pedig egyértelmű, a titkos diplomáciai illetve az egyéni államérdekek érvényesítésének mindenek feletti jellege a múlté. Az önrendelkezési jog illetve kollektív biztonság elve alapján az államoknak külpolitikai tevékenységük során polgáraik biztonságának illetve jólétének garantálására kell törekedniük a nemzetközi biztonság és béke közös érdekének védelme mellett.

Nem véletlen azonban Rooseveltt Szent Szövetség-hasonlata. Bár a két említett nemzetközi szervezet kisebb-nagyobb sikerrel egy olyan egyetemes jellegű biztonsági rendszer létrehozására törekedett, amelynek célja, hogy az érintett államok közös föllépéssel és rendszabályokkal biztosítsák politikai függetlenségüket és területi épségüket,⁷⁰ a gyakorlatban megvalósított együttműködés nem sokban különbözött a Szent Szövetség politikájától.

Az államok nemzetközi szerződéses kötelezettséget vállaltak arra vonatkozóan, hogy egymás között és harmadik állammal szemben kizárják a támadó háborút, illetve támadás esetén egymásnak segítséget nyújtanak,⁷¹ azonban ilyen jellegű kötelezettségvállalás a Szent Szövetség kapcsán is megjelent.

„Midőn Önt tanácskozmányainkra meghívjuk, ezt az 1814., 1815. és 1818-i határozatok alapján tesszük...Ezen a határozatokon nyugszik az európai államoknak kölcsönös biztonságát megállapító szövetsége, melynek egyedüli törekvése és feladata az államok politikai függetlenségét és területi épségét a fenyegető veszélyek ellen megvédeni és ez által Európa békéjét és prosperitását az összes államok békéjének és prosperitásának megvédése által biztosítani.”⁷²

Bár a Nemzetek Szövetségéhez illetve az ENSZ-hez kapcsolódó állandó szervezet, intézményes működés a szövetség összetartását erősítheti az integráció látszatával, valódi egyetértés hiányában ez sem jelent végleges garanciát az államok számára. Így számos kérdés merül fel a kollektív biztonság intézményszerű formáival kapcsolatban.

Vajon egy ilyen központosított rendszer helyettesíteni tudja-e az államok nemzetközi pozícióinak erősítését, illetve érdekei érvényesítését lehetővé tevő szövetségek rendszerét? A kérdéshez kapcsolódik az a dilemma is, hogy a Nemzetek Szövetsége illetve az ENSZ által kialakított politikai gyakorlat eleget tud-e tenni legalább azoknak az állami elvárásoknak, melyeket a hatalmi egyensúly „ideális állapota” a korábbi korok esetében teljesített. Tehát egyenlően tud-e kezelni a rendszer olyan államokat, akik a nemzetközi erőviszonyok illetve más, esetleg gazdasági mutatókat tekintve eltérő politikai súllyal rendelkeznek? Kiiktathatók-e a nemzetközi kapcsolatokról az államközi együttműködések

⁷⁰ BLAHÓ ANDRÁS – PRANDLER ÁRPÁD: *Nemzetközi szervezetek és intézmények*. Aula Kiadó, 2005, 185. p.

⁷¹ Uo.

⁷² Ferenc császárnak a nápolyi királyhoz 1820. november 20-án intézett sajátkezű meghívólevele. Lettre autographe de l'Empereur d'Autriche au Roi des deux Siciles; Ghillany, Dipl. Handb.II.R. In HENRY KISSINGER: i. m.

azon formái, melyek ezekre a változásokra, illetve pozíciókra oly érzékenyen reagáltak, hogy így az államok szövetségek kötésével látták garantálva nemzetközi biztonságukat? A válaszok a Nemzetek Szövetségének illetve az ENSZ működésének tapasztalatait levonva megadhatók. Mind a két szervezet létrehozott egy olyan döntéshozatali fórumot, mely a kor nagyhatalmainak előjogait stabilizálta. A nagyhatalmak így olyan központi befolyásra tettek szert a fennálló nemzetközi rendszer viszonylatában, mely így elkerülhetetlenül megkülönböztette egymástól az erőviszonyokat tekintve erősebb és gyengébb államokat. A rendszer érdekeket kielégítő illetve a nemzetközi biztonságot garantáló képességeiről pedig csak annyit, hogy az I. világháború utáni rendszerben a győztes nagyhatalmak is garanciális paktumokban,⁷³ illetve ún. *hátvédszövetségben*⁷⁴ keresték a megoldást, nem beszélve az 1945 utáni rendszer minden idők legnagyobb hegemonia-harcát hozó hidegháborús állapotairól.

Befejezés

Dolgozatom célja az volt, hogy a nemzetközi politikaelmélet adta keretek között kísérletet tegyek az államok közötti kapcsolatok jellegzetes formájának, a nemzetközi jog által szabályozott politikai szövetségeknek a bemutatására.

A rendszertani kategóriák nemzetközi erőviszonyokat meghatározó jellegzetességei nemcsak arra adtak lehetőséget, hogy az államok külpolitikai mozgatórugóit bemutassam, hanem olyan ismeretek forrásainak bizonyultak, melyeket felhasználva a szövetségkötések nemzetközi stratégiáiról is tisztább képet alakíthattam ki.

A hegemonia-elméletek által meghatározott külpolitikai dominancia, illetve a hatalmi egyensúly elvének szövetségekre tett hatása, és a nemzetközi izoláltság külpolitikai kilátástalansága, egy olyan hierarchiának az elemei, melyek az államok közötti erőviszonyok leképezésére hivatott.

Dolgozatomban ezeknek a hierarchikus pozícióknak a bemutatásán keresztül igyekeztem azokat a szövetségi típusokat meghatározni, melyek vélten vagy valósan a leghatékonyabban szolgálták a fennálló külpolitikai helyzetben az államok érdekeit. Gyakorlati példák felsorakoztatásával úgy gondolom sikerült egy teljesebb képet adnom a nemzetközi rendszer változásainak az államok egymáshoz viszonyított pozícióira tett hatásairól. Hiszen – véleményem szerint – az államok közötti szövetségek alakulása illetve irányultságai tökéletes fokmérői az említett hatásoknak, és a nemzetközi kapcsolatok története pedig olyan példákkal szolgál, melyek ezeknek az összefüggéseknek a bizonyítékául szolgálhatnak.

⁷³ 1925. locarnói szerződés illetve Rajnai Paktum a határok garantálásáról.

⁷⁴ Franciaország keleti-európai szövetségi rendszerének elnevezése a két világháború között.

IMOLA SCHIFFNER
NATIONS IN ALLIANCE

(Summary)

The alliances of countries are a form of cooperation of international community which come into existence within the frames of the international law.

The alignment contracts considered a special form of the international contracts could be categorize in many methods and they are organized by detailed rules.

Nevertheless it is a very interesting question that what kind of international political strategy or virtually what kind of points of view affected on those contracts that considered as a coalition between states.

The logic of my essay is based upon that the foreign affairs depend on the international system and the relationship between powers. So a state's more powerful position in the international situation affects on the foreign political activity and the foreign political strategy of other states and the changes of international political system would change these power relations as well. Considering the international political theories in my opinion the states can reach the status of hegemony or the attempt of it (absolute power) through the supremacies leadership and the status of balances to the relative weak position that means they can undertake the neutrality or they become an absolute weak position that means the international isolation.

In my opinion the most important measurement of the international relationships is the system of alliance between states as a consequence of it the changes of the alignment contracts show us the changes of relations of powers.

My essay sets forth the above mentioned hierarchical positions of powers and I attempt to show the features of the foreign positions of powers connecting types of alliances and practical examples. This logic of examination assures the possibility to provide an overall picture about the international relationships between states including the possible alignment strategies and foreign relations considering the connections of international system.